

Leena Eräsaari

Naiset yliopistolla, moninkertaiset muukalaiset

Barbara Czarniawska ja Guje Sevon (2005) väittävät, että hyvin monet ensimmäisistä naisprofessoreista eurooppalaisissa yliopistoissa, ovat olleet muualta tulleita, muukalaisia. Muukalaisen hahmon he ovat lainanneet Georg Simmelilta ja Alfred Schütziltä. Simmelin muukalainen on hahmo, joka tulee muualta mutta pyrkii jäämään paikalleen ja asettumaan uuteen ympäristöön. Muukalainen ei siis ole turisti tai kulkuri vaikka voi hänessä ollakin hieman kulkuria tai maankiertäjää. Sekä Simmel että Schütz ovat sitä mieltä, että muukalaisen hahmo on saanut monet piirteensä vaeltavalta juutalaiselta, jonka matkustamista ja paikalleen asettumista määrittelee rasismi tai juutalaisvainot pikemminkin kuin yksilön omat ratkaisut. Euroopan juutalaiset olivat säilyneet satoja vuosia outoina ja sopeutuneet muukalaisuuteensa, niin uskonnollisina kuin muinakin yhteisinä. Tämä vaeltavan juutalaisen hahmon tuominen mukaan kuvaan merkitsee myös muukalaisen sävyttymistä tummin sävyin.

Czarniawska ja Sevon tarkastelevat julkaisussa neljää naisprofessoria, joista yksi on suomalainen historioitsija Alma Söderhjelm. Muut kolme tutkimuksen esiin nostamaa naista ovat puolalainen etnologi Cezaria Baudouin de Courtney, ranskalaistunut fyysikko Maria (Skodowska-) Curie sekä ruotsalaistunut matemaatikko Sofia Kovalevskaya. Vaikka Alma Söderhjelm ei siinä mielessä ollut muukalainen, että olisi muuttanut maasta toiseen kuten muut esimerkkiprofessorit sekä aiheesta kirjoittava professorit Sevon ja Czarniawska itse, oli hän kuitenkin syntyisin Viipurista ja kuului ruotsinkieliseen vähemmistöön, hänellä oli myös kiinteät suhteet ruotsalaiseen yliopistolaitokseen ja lehdistöön, ja hän pendlasi Helsingin, Turun ja Tukholman väliä.

Barbara Czarniawska ja Guje Sevon painottavat omassa muukalaistarkastelussaan, että muualta tulleille (vieraille) naisille sallitaan (yliopisto)yhteisöissä sellaisia asioita, jotka ”omilta” tai paikallisilta naisilta kielletään. Toisaalta pohdinnat muukalaisen hahmosta pitävät sisällään myös sen, että muukalaiset joutuvat uudessa kulttuurissa jatkuvasti miettimään kulttuurin tulkintaa, miksi tehdään niin kuin tehdään, mikä on sopivaa mikä ei. Samansuuntainen ajatus valppaana olosta ja sopeutumisesta sisältyy naisena olemiseen ylipäänsä. Käytettiinpä ajatusta naiseudesta toiseutena tai hierarkkisesti alempana, niin elämästä selviäminen edellyttää sensitiivisempää tulkintaa omasta ja lähimmäisten tilanteesta kuin miehiltä edellytetään. Naiset (tietenkin vain keskimäärin) oppivat sopeutumaan erilaisiin tilanteisiin toisista lähtökohdista kuin miehet. Toisin sanoen naiseus ja vieraus ovat kaksoismuukalaisuutta. Mutta vastaavasti jos naiseuden ja muukalaisuuden tulkitsee ainakin kaksinkertaiseksi taakaksi voi sen tulkita myös kaksinkertaiseksi voimavaraksi.

Ajatus muukalaisuudesta eräänlaisena voimavarana alkoi ottaa tuulta siipien alle kun ryhdyin muistelemaan entistä opettajaani Veronica Stolte-Heiskasta. Muistelut alkoivat siitä kun Helsingin yliopistossa vuona 2000 järjestettiin näyttely yliopiston merkittävistä naisista. Näyttelyä oli järjestämässä mm. Eeva Peltonen, jonka kanssa asiasta keskustelimme. Stolte-Heiskanen oli päätynyt Suomeen mentyään USA:ssa naimisiin suomalaisen tutkijan Ilkka Heiskasen kanssa. Kun minä istuin kuuntelemassa hänen luentojaan 1970-luvun lopulla, hän oli jo avioeron läpikäynyt. Veronica Stolte-Heiskanen ei suinkaan ollut ensimmäinen naispuolinen sosiologian professori, mutta vielä 2000 luvullakin hän kuuluu suhteellisen harvaan sosiologian naispuolisten täysprofessoreiden joukkoon. Helsinkiin häntä ei valittu professoriksi vaan Tampereelle. Veronica sopii hyvin juttuni muukalaiskandidaatiksi, onhan häntä luonnehdittu vaikkapa seuraavalla tavalla: ”Synnyinmaa Unkari, opiskeluaika USA:ssa, kansainvälisesti suuntautunut tutkijanura Suomessa:

lähteminen ja saapuminen olivat nuoresta lähtien olennainen osa Veronica Stolte-Heiskasen elämää” ([http://www.helsinki.fi/akka-info/tiedenaiset/stolte heisk.html](http://www.helsinki.fi/akka-info/tiedenaiset/stolte_heisk.html)). Pakolaisuus Unkarista oli siis luonut myös hyvän pohjan kosmopoliittisuudelle tai kansainväliselle toiminnalle, missä hän moniin muihin suomalaisiin sosiologeihin verrattuna oli näyttävästi ja varhain liikkeellä. Toki myös opiskelu USA:ssa oli luonut vankan pohjan empiiriselle työskentelylle ja sujuvalle englannille. Hän erikoistui tutkijana myös miehille alueille, tieteen ja teknologian tutkimiseen ja siirtyi viisaasti pois naisiselta perhesosiologian alueelta. Tieteen tutkimuksen alueeseen liittyy myös hänen tutkimuksensa naisista tieteessä (Stolte-Heiskanen 1991).

Pidin erittäin paljon Veronica Stolte-Heiskasen luennoista. Varastoissani säilyneiden luentomuistiinpanojen (sosiologian klassikoita) valossa hän näyttää laajasti sivistyneeltä sosiologilta, joka on pitänyt meitä opiskelijoitakin fiksuina kuulijoina. Hän on jäänyt mieleeni myös opettajana, jonka liikehdintä luentojensa yhteydessä oli poikkeuksellista. Hän saattoi tulla kateederin takaa lähemmäs opiskelijoita, istahti pöydälle tai nojasi siihen. Hän oli myös kuuluisa siitä, että tupakoi opettaessaan. Hänen tyyliinsä olla, myös opettaa, oli poikkeuksellinen, rento. Veronicassa oli jonkinsorttinen vahva eroottinen lataus. Ehkä rentouden ja toisenlaisuuden tunteeseen vaikutti myös se, että Veronican nauru oli äänekäs ja vapautunut. Hänellä oli mainio huumorintaju, joka piti sisällään myös itselleen nauramisen. En tiedä säilyttikö hän huumorintajunsa silloinkin kun hänestä tuli professori ja apulaisrehtori Tampereen yliopistoon. Vallastahan sanotaan, että se on vakavaa ja ainakin useat tuntemani miespuoliset yhteiskuntatieteilijät ovat menettäneet vallan myötä huumorintajunsa. Alitajuisesti ajattelin aikoinaan, että hänen liikehdintänsä ja eleensä olivat mahdolliset vain muukalaiselle. Jotenkin ihailin häntä ja olen varmaan yrittänyt myös matkia hänen tyyliään, lähinnä ehkä sellaista itsestäänselvyyttä ja pelottomuutta, jolla hän asettui kuulijoihinsa eteen. Että Veronica oli muualta tullut ja nainen, kaksinkertainen muukalainen siis, selittänee että ylipäänsä olen kiinnittänyt huomioni hänen tapaansa olla kuulijoiden edessä. Kaikkien muiden luennoitsijoiden tavat ovat olleet niin paikallisia, siis itsestään selviä ja huomaamattomia, ettei niitä ole tullut ajatelleeksi. Hänen unkarilaistaustansa on merkinnyt kaikin puolin toisenlaista temperamenttia kuin suomalaisilla oli, luultavasti hän tarvitsi kansainvälisiä kontakteja paikkaamaan jäyhien suomalaisten sosiaalista nihkeyttä. Sen jälkeen kun Veronica vuona 1994 kuoli 60-vuotiaana keuhkosityöpään, jouduin varmaan monen muun tavoin miettimään uudestaan hänen intohimoista suhdettaan tupakkaan. Tupakan on täytynyt olla tärkeä lohtu vähintään kylmäkiskoisten, usein avoimen vihamielisten suomalaisten kanssa selvitessä. Varhainen kuolema kertoo minulle myös siitä kuinka vaikeaa hänen elämänsä on täytynyt olla sen näennäisestä helppoudesta huolimatta.

Veronica Stolte-Heiskanen oli ainoa yliopistoihminen, joka järjesti minulle tilaisuuksia, joissa kävin kertomassa lastenkirjallisuutta käsittelevästä gradustani (Eräsaari 1979). Koska hän ei ollut omalta laitokseltani, sosiaalipolitiikasta vaan sosiologiasta, tuntui hänen huomionsa sitäkin merkittävämmältä. Hän ei myöskään ollut opettajani siinä mielessä, että olisin osallistunut hänen seminaareihinsa vaan ainoastaan massaluentoihin. Toisaalta olin onnistunut saamaan gradullani aikaan huomiota koska sen arvosanasta kiisteltiin. Toinen tarkastaja ehdotti magna tai eximiaa ja toinen approa tai non sineä, en enää muista. Kolmas tarkastaja pisti riidan puoliksi ja sain cumun. Ei se graduni erityisen hyvä tai ihmeellinen ollut muussa kuin että käsitteli lastenkirjallisuutta ja oli tehty sosiaalipolitiikkaan. Veronica järjesti minut puhumaan graduseminaarilaisilleen erikoisesta aiheen valinnasta. Veronica oli matkoilla silloin kun minä esiinnyin hänen seminaarissaan, joten olin paikalla myös mahdollistamassa hänen kosmopoliitikon rooliaan. Myöhemmin kuulin muiltakin ihmisiltä, että Stolte-Heiskanen rohkaisi useita ihmisiä tutkimuksissaan (ehkä muissakin elämänvalinnoissaan) rikkomaan traditioita. Lisäksi sain kuulla, että hän harrasti omassa opetus- ja rekrytointipolitiikassaan aktiivista naisten kannustamista ja valintaa aina kun mahdollista.

Ulla-Maija Salon (2005) opettajia koskevasta teoksesta käy ilmi, että kouluista jäävät päällimmäisinä mieleen erityisen lannistavat opettajat. Mutta kenties vieläkin suurempi merkitys on niillä opettajilla, jotka kannustavat tai huomaavat positiivisesti. Jälkimmäinen laji on toki edellistä paljon vähälukuisempi. Yliopisto ei mielestäni ole ollut yhtä pelottava ja rankaiseva laitos kuin koulu, hyvin harvat opettajat ovat olleet erityisen innokkaita kutistajia. Mutta toisaalta aktiivista naisten kannustamista tai esimerkkinä toimivia ihmisiä ei yliopistolaitoksen parista ole liikaa löytynyt. Vaikka olin onnistunut aiheuttamaan gradullani tappelun, olin ehtinyt tutustua myös siihen yliopistolaitoksen puoleen, jota nykyisin kutsuttaisiin luovuudeksi tai tieteidenvälisyydeksi. Vaikkei tieteidenvälisyys tai muu tradition vastaisuus ollut käytännössä 1970-luvulla sen kovemmassa kurssissa kuin nykyäänkään, oli sille silloin kuten nytkin omat pienet nurkkansa. Eikä ole sattumaa, että juuri Veronica Stolte-Heiskanen, kaksinkertainen muukalainen, ryhtyi tehtävään, jonka naistutkimus otti myöhemmin itselleen tai jos ei ottanut, niin ainakin olisi mielestäni pitänyt. Czarniawska ja Sevon (mt.) käyttävät ensimmäisistä naisprofessoreista metaforaa kiilan kapea terä, millä he tarkoittavat, että nämä muukalaiset ja ensimmäiset avaavat ovea myös myöhemmin tuleville. Vaikkei Stolte-Heiskanen kannattanut erillisen naistutkimuksen perustamista toimi hän naisten suuntaan solidaarisesti ja pyrki luomaan heille sijaa yhteiskuntatieteissä yleensä ja laajemmin yliopistolaitoksen parissa. Veronica ilmeisesti toimi aivan tietoisesti tällaisena kiilan kapeana teränä. Tuntuu myös siltä kuin hänen muukalaisuutensa olisi antanut hänelle enemmän liikkumavaraa ja rohkeutta kuin monilla suomalaisilla naisprofessoreilla on ollut.

Oikeastaan tutustuin Veronican vain hieman luennoilla ja paljon enemmän kuulopuheina kotona. Entinen mieheni, Risto Eräsaari kuului Helsingin sosiaalitieteilijöiden sisäpiiriin, jota koskevat juorut, hän kertoi yhteisen kattomme alla. Näiden sisäpiirijuorujen ydinosaamisaluetta olivat tietysti nimityksiin liittyvät asiat. Kyseinen klikki oli myös erittäin vahvalla misogyyneisellä asenteella varustettu sisäpiiri, mikä asenne oli myös entisessä miehekseni vahvana. Suurin osa Veronika Stolte-Heiskasta ja muita sosiaalitieteilijänaisia koskevasta henkilökohtaisista tiedoista ja ennakkoluuloista on siis entiseltä mieheltäni peräisin. Hän ei asenteissaan kuten ei muussakaan toiminnassaan ole ollut erityisen ”luova”, joten epäilen, että hän toisti vain sen, mitä oli lähipiirinsä ”pojilta” kuullut. Suhteellisen suuri osa Veronican kohdistuneista kriittisistä kommentteista liittyi hänen sukupuoleensa kuten Czarniawskan ja Sevonin tutkimuksen esimerkeissä. Mieleeni on jäänyt ainakin sellaiset paheksunnan aiheet kuin, että ”Veronica hoidattaa lapsensa tutkimusapulaisillaan” tai ”Veronican miesystävä on rakennusmies”. Sen sijaan hänen järkeään ja asenteitaan tieteeseen ei meidän keittiössämme halvennettu samalla tavalla kuin lähes kaikkia muita naispuolisia tieteentekijöitä, jotka saattoivat olla ämmiä, moralisteja, söpöttäjiä ja ennen kaikkea mistään mitään ymmärtämättömiä tyyperiä. Suurin osa naispuolisista tieteentekijöistä oli tietenkin niin vähäpätöisiä, ettei lainkaan ansainnut lainkaan tulla mainituksi.

Dramaattisimmat vaiheet Veronica Stolte-Heiskanen vietti keittiössämme silloin kun häntä nimitettiin Tampereelle. Tampereella hänen näyteluentonsa hylättiin, koska ”hänen suomensa oli huonoa”. Minusta kyseinen uutinen oli esimerkki tamperelaisten muukalaisvihasta, en tänä päivänäkään myönnä etteivätkö hänen luentonsa olisi olleet helposti seurattavia kiinnostavan lisäksi. Mutta toinen ja vieläkin dramaattisempi tieto oli se, että Stolte-Heiskanen lopulta nimitettiin professoriksi. Meidän ”keittiössä” nimityksestä kerrottiin sellaista versiota, että professori Erik Allardt puuttui nimitykseen ja veti toisella sijalla olleen hakijan ykköseksi sanomalla, että ”nyt on Veronican vuoro”. Tuohon maailman aikaan tällainen lobbaaminen oli mahdollista, koska presidentti suoritti nimitykset. Tuolloin nimitysprosessissa vaikutuskanavat presidenttiin riittivät takaamaan halutun lopputuloksen. Kyseessä on myös muistaakseni ainutlaatuinen uutinen siinä mielessä, että kaksi miestä suosii naista miehen kustannuksella nimittämistilanteessa.

Olen monesti miettinyt sitä, näyttäisivätkö sosiologia tai yhteiskuntatieteet yhtään ystävällisemmiltä naisille jos Veronica olisi saanut pidempään kentällä vaikuttaa. Tarkoitin ystävällisyydellä sekä naisten lukumäärää että heille ominaisten aiheiden, tekemisten tapojen jne. laajempaa viljelemistä. Toki naisten osuus niin professoreina kuin muissa yliopistoviroissa on lisääntynyt, Suomi on toisena Turkin jälkeen Euroopan naisprofessoritilastoissa (Czarniawska, Sevon mt., 70). Suomi kuitenkin johtaa myös naisopiskelijoiden tilastoja, joten heidän suhteellinen osuutensa pöydän toisella puolen tuskin on hillittömän riemun aihe. Luultavasti ajat ovat niin ankarat, ettei yhdellä Veronicalla olisi ollut mahdollisuuksia muuttaa kehityksen suuntaa. Jos on uskomista Czarniawskan ja Sevonin analyysiin, niin jossakin vaiheessa muukalainen voi myös ikään kuin muuttua paikalliseksi, jolloin häneen pätevät samat säännöt kuin muihin naisiin. Tarkoitin sitä, että Veronicakin olisi poikkeustekojen, ei-traditionaalisten tutkimusten ja sen sellaisen kannustamisen sijaan joutunut tietysti pohtimaan yliopiston johtamisen strategioita, tehostamaan opetusta ja varainhankintaa ja täyttämään UPJ-kuponkeja.

Czarniawskan ja Sevonin (mt.) julkaisusta ei eksplisiittisesti käy ilmi ensimmäisten professoreiden luokkatausta, mutta rivien välistä näkyy, että vanhemmat ovat olleet joko hyvin yläluokkaisia tai sivistynyttä ylempää keskiluokkaa. Useilla naisprofessoreilla on ollut esikuvinaan veljiä kuten Alma Söderhjelmillä tai isä kuten Cezaria Baudouin de Courtneyllä. Lisäksi he saattoivat toimia yhdessä miehensä kanssa kuten Maria Skodowska-Curie ja Cezaria Baudouin de Courtney, jolla oli apunaan useampikin aviomies peräkkäin. Näistä aviomiehistä tai muista mesenaateista ja heidän rooleistaan on puhetta piisannut niin naisten elinaikana kuin nykyisen naistutkimuksen parissa. Czarniawska ja Sevon ovat kuitenkin sitä mieltä, että pohdinnat suosinnasta, sukupuolelle ominaisesta työnjaosta jne. ovat erikoisia ainakin nykyään, kun kovasti vaaditaan yhteistyötä, verkostoja ja synergian käyttöä. Kaiken kaikkiaan luokkataustalla näyttäisi olevan erittäin paljon väliä. Oletan että Stolte-Heiskanen on myös kuulunut joko ylempään keskiluokkaan tai sivistysporvaristoon, mihin viittaisi myös Unkarista poistuminen pakolaisena maailmansodan jälkeen. Opinnot yliopistossa yleensä, tutkiminen, suunnittelu ym. pitkäaikainen systemaattisuus, motivoituneisuus ja ylipäänsä elämänhallinta, jota yliopistoelämä edellyttää, ovat kaikki sellaisia ominaisuuksia, joita oletetaan olevan vain keskiluokan edustajilla. Saattaa olla, että kuva keskiluokkaisista hyveistä on kliseinen, mutta onhan keskustelu elämäntavoista ja niiden systematisoinnista palannut sosiaalitieteisiin taas esimerkiksi keskusteluna elämänpolitiikasta (J.P.Roos ja Tommi Hoikkala 1998). Voi olla, että keskiluokkaisuudessa elämänpolitiikkaa tärkeämpää on se, kuka kenet tuntee tai kenessä kaltaisensa tunnistaa, mutta lopputuloksena on keskiluokkaisista perheistä tulevien ihmisten yliedustus yliopistoilla.

Veronican väitettiin olleen isovanhempiensa kasvattama. Verkkosivujen albumikuva Unkarin ajalta sisältää Veronican lisäksi isän ja vanhanaikaisesti tai ei-länsimaalaisesti pukeutuneet isovanhemmat (http://www.helsinki.fi/akka-info/tiedenaiset/stolte_heisk.html). Omat tutkimukseni isovanhemmista (Eräsaari 2002b) viittaisivat siihen, että isovanhemmatkin voivat olla sellainen voimavara, joka on omiaan synnyttämään tieteessä tarvittavaa itseluottamusta. Kysymys, joka itseäni on pohdituttanut kun naisten yliopistourasta keskustellaan, on se että tieteen kentällä merkittävässä asemassa olevia aviopuolisoita tunnutaan pitävän naisten kannalta meriittinä. Aikoinaan sain sellaisen käsityksen Veronican entisestä aviomiehestä Ilkka Heiskasesta, ettei hän ainakaan olisi suosinut vaimoan tai ex-vaimoan missään olosuhteissa, pikemminkin päinvastoin. Omasta kokemuksestani professorin aviopuolisona tai sitä ennen pelkkänä kollegana en löytänyt suosinnan puolikastakaan. Itse asiassa tilanne oli täysin päinvastainen. Entinen mieheni oli niin kilpailuhenkinen ihminen, että esimerkiksi toimiessaan laitoksen johtajana hänen mielestään minut oli sopiva jättää ilman tietokonetta, jottei väitöskirjani edistyisi. Asiasta oli myös hyvin vaikea keskustella yksityisesti tai tiedeyhteisössä, koska itsestäni tuntui siltä kuin mieheni hölmö käytös olisi oma vikani. En tarkoita ajatelleeni, että olisin provosoinut typerää käytöstä vaan lähinnä, että

olin valinnut kumppanini huonosti ja häpesin ottaa sitä esille tai näyttää sitä julkisesti. En tietenkään tiedä kuinka laajasti yleistettävissä oma kokemukseni aviopuolison syrjinnästä oli, mieheni oli kasarmien kasvatti ja erittäin auktoriteettisensitiivinen, ei siis mikään joukkuepelaaja ja verkostohenkilö. Yliopistot ovat työpaikoilla tapahtuvan kilpailun ykkösligaa. Yliopistoyhteisöjen kilpailullisuus saa tietysti monenlaisia muotoja ja sukupuolten välinen kilpailu on yksi sen muoto. Suomalainen yhteiskunta on ylipäänsä hyvin misogyyminen, minkä eräänä esimerkkinä pidän sitä, että työmarkkinat ovat erittäin vahvasti sukupuolen mukaisesti eriytyneet. Yliopistolaitoksen historia on muuallakin kuin Suomessa hyvin miehinen, joten miehisuus on tavallaan ymmärrettävää. Toisaalta sitten Suomessa naisilla on ollut valtavat halut kouluttautua ja opiskella, joten opiskelijoina he ovat kuitenkin onnistuneet muuttamaan yliopistolaitosta vähemmän miehiseksi.

Suomalaisten tyttöjen ja naisten opiskelu on liittynyt uskoon, että opiskelu on tasa-arvoisemman elämän väylä. Myös itselläni 1940-luvun lopulla syntyneenä tyttölapsena oli kuvitelma sukupuolten tasavertaisuudesta. Muutama vuoteen ei tietenkään ole sellaista ollut, koska globalisaatio, julkisen sektorin alasajo, uusliberalismi jne. ovat merkinneet naisten kannalta sekä maailmanlaajuisesti että meillä Suomessa täydellistä käännettä toiseen suuntaan, niin yliopistoissa kuin muualla yhteiskunnassa (Eräsaari 2002a ja 2002c). Aivan uusimmalle kehitykselle on ollut tyypillistä, että pätkätyöläisyys, silpputyöläisyys, epätyypilliset työsuhteet, prekariaatti tai miksi haluamme ilmiötä nimittää, on lisääntynyt yhteiskunnassamme voimakkaasti. Se on myöskin tuonut mukanaan naisten ja lasten köyhyyden. Kysymys naisten köyhyydestä, pätkätöistä jne. koskee sekä yliopistokoulutettuja että kouluttamattomia naisia. Kun työtä koskevien muutosten myötä samaan aikaan Suomessa on rapautettu hyvinvointipalvelut, jotka ovat parantaneet nimenomaan naisten asemaa, on naisten asema radikaalisti heikentynyt. Vähään aikaan ei mielestäni ole parempia aikoja odotettavissa.

Kirjallisuus:

Czarniawska, Barbara and Sevon, Guje (2005). *The Thin End of the Wedge. Foreign Women Professors as Double Strangers in Academia*. Göteborg University. GRI-Rapport 2005:7.

Eräsaari, Leena (2002a). *Julkinen tila ja valtion yhtiöittäminen*. Helsinki: Gaudeamus.

Eräsaari, Leena (1979) *Lastenkirjallisuus ja sosialisatio. Tutkimus lastenkirjallisuudesta sosialisatioagentuurina suomalaisen (esikouluikäisten) lastenkirjallisuuden valossa*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto, Katsauksia ja keskustelua E 10. (pro gradu)

Eräsaari, Leena (2002b). *Moderni mummo*, *Gerontologia* 1/2002, 10-24.

Eräsaari, Leena (2002c). *Valtion yhtiöittämisen väkivaltaisuus*, *Sociologia* 2/2002, 116-119.

J.P. Roos ja Tommi Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus

Salo, Ulla-Maija (2005). *Ankarat silkkaa hyvyyttään: suomalainen opettajuus*. Helsinki: WSOY.

Stolte-Heiskanen, Veronika (1991). *Women in Science: Token Women or Gender Equality*. Oxford: Berg.

